

# ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

УДК 346(477):330.342

**Д. В. Задихайло,**  
завідувач кафедри господарського  
права, доктор юридичних наук, доцент  
Національного юридичного універси-  
тету імені Ярослава Мудрого

## ЕКОНОМІЧНА ВЛАДА ТА ЕКОНОМІЧНЕ НАРОДОВЛАДДЯ: ПРОБЛЕМА ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ

*У статті зроблено спробу наукового визначення проблеми економічної влади як реально-го феномену функціонування економічних відносин. Економічна влада та економічне народовладдя не є об'єктами правової регламентації, але, урахувавши їх надзвичайну роль у функціонуванні сучасної економічної системи, вони мають стати такими. У статті розглянуто питання класифікації типів економічної влади та наголошується на необхідності створення правових механізмів її розподілу та збалансування.*

**Ключові слова:** економічна влада, типи економічної влади, правовий господарський порядок, господарсько-правова політика, економічне народовладдя.

**Постановка проблеми.** Слід констатувати, що двадцять три роки розвитку національного законодавства у сфері суспільних економічних відносин не привели до формування правового господарського порядку, що забезпечував би функціонування сучасної високотехнологічної, ефективної, конкурентоздатної, екологічно та соціально спрямованої національної економіки. З приводу будь-якої сторони відносин організації та здійснення господарської діяльності існує суспільне незадоволення і підприємців, і працівників, і інвесторів, і споживачів, і територіальних громад та кінець-кінцем держави, що не може забезпечити реалізацію цілої низки власних суспільних функцій, і йдеться не про відчуття природного прагнення до більш високих стандартів сфери господарювання, а про усвідомлення глибоких змістовних дисфункцій в її системі.

У вітчизняній пресі зустрічаємо чимало гострих оцінок національної практики реалізації відносин між державою та бізнесом, фактичного і правового положення підприємця, стану економічної конкуренції, якісних властивостей національного виробництва, галузевої та технологічної структури розподілу виробничих активів та структури розподілу права власності, корпоративних прав щодо таких активів тощо. Найбільш часто в цьому сенсі доводиться зустрічати визначення національної моделі економічних відносин як «економіки олігархічного типу», або «олігархічної економіки». Як уявляється, така характеристика не є випадковою.

Слід зазначити, що за цей час у країні змінювався і політичний курс, і напрями господарсько-правової політики, що пройшли певний шлях у своєму розвитку та сприяли накопиченню відповідного досвіду. Важливим кроком була кодифікація

господарського законодавства, його суттєве вдосконалення в цілому як за обсягом та структурою, так і за ефективністю нормативно-правового регулювання окремих типів господарських відносин. Однак суспільно очікуваного результату в економіці, навіть за примітивними показниками, на кшталт темпів зростання ВВП у цілому так і не отримано. (Можливо винятком до певної міри може слугувати сектор аграрного виробництва.)

Як здається, ключовим у положенні, що склалося, є ігнорування юридичною наукою такого потужного за своїм значенням чинника всієї систематики суспільно-економічних та суспільно-політичних відносин, як економічна влада. Дійсно, цей феномен в юридичній площині питання передбачає необхідність власного вивчення в міждисциплінарному контексті: теоретичному, конституційно-правовому, господарсько-правовому, фінансово-правовому тощо. Однак попередньо для цього має бути визначено цілу низку змістовно пов'язаних базових питань щодо:

- джерел та змісту відносин суспільної економічної влади;
- класифікації її типів та суб'єктів, а також місця кожного з них в економічній системі суспільства;
- основних правових форм її концентрації та консолідації;
- основних форм та засобів впливу суб'єктів економічної влади на властивості функціонування економічної системи в цілому та на інших суб'єктів такої влади зокрема;
- основних форм та засобів контролю та впливу на суб'єктів економічної влади з боку держави та суспільства;
- співвідношення кваліфікацій монопольного становища та властивостей економічної влади стосовно господарських організацій;
- форм трансформацій економічної влади в інші форми суспільної влади – політичну, інформаційну, ідеологічну тощо;
- технології розподілу та балансування економічної влади у загальносуспільному та глобальному вимірах;
- інституціалізації базової конституційно-правової категорії «економічне народовладдя» як ключової властивості реалізації суспільно-економічних відносин та визначального чинника функціонування правових механізмів забезпечення політичного народовладдя.

***Аналіз останніх досліджень.*** Слід зазначити, що в цілому феноменологія влади як суспільна проблема отримала увагу науковців-кратологів. Зокрема, слід назвати праці В. В. Желтова [1] та В. Ф. Халіпова [2]. Однак проблематика саме економічної влади ними або не розглядається взагалі, або згадується на рівні констатації існування зазначеного різновиду суспільної влади. Тим більше, що в працях цих авторів відсутній юридичний контекст розглядуваної проблеми. Більш предметно приділив увагу феномену економічної влади фахівець у галузі державного управління Ф. І. Шамхалов [3]. Однак ним проблема вивчається тільки в контексті економічної влади корпоративних організацій і також без застосування юридичної методології в її аналізі.

***Визначення мети.*** У цілому в юридичній науці питання державної влади, державного суверенітету, визначення народу як єдиного джерела влади в Україні і як носія суверенітету є ключовими та системоутворюючими для цілої низки галузей,

зокрема конституційного та адміністративного права. Однак проблематика саме економічної влади, її формування та концентрації в абсолютно різних сегментах суспільно-економічної системи є практично не вивченою в юридичній науці як такої і в господарсько-правовій науці зокрема, що і є предметом даної статті.

**Виклад основного матеріалу.** Важливим системоутворюючим чинником організації та функціонування економічного життя, а отже, і сфери господарювання є феномен економічної влади, систематика відносин якої вимагає обов'язкового врахування господарсько-правовою доктриною. Економічна влада як феномен функціонування господарських відносин, що є базовим типом суспільної влади, виникає та реалізується в межах економічної системи у відносинах між її суб'єктами, яким властивий особливий за характером, змістом та інтенсивністю вольовий вплив на економічну поведінку контрагентів, на порядок функціонування економічних інститутів з метою використання приналежних переваг для забезпечення власних інтересів.

Її носіями можуть бути суб'єкти економічних відносин, що представляють різні сегменти економічної системи. Одні з них (як держава) є суб'єктами економічної влади, виходячи з її суверенної природи. Інші можуть набувати ознаки такої влади. Так, потужний і консолідований профспілковий рух може реально впливати на умови найму працівників суб'єкта господарювання в масштабі країни як безпосередньо, так і використовуючи власний вплив на державу через її законотворчі повноваження в межах демократичних процесів. Аналогічно може бути сформована ринкова влада споживачів, що спрямована на структуру попиту, а отже, і на мотивацію широкого кола суб'єктів господарювання – виробників товарів та послуг. Але звичайно, концентрація капіталу з боку суб'єктів господарювання, що відбувається всупереч чинному законодавству про захист економічної конкуренції або без прямих порушень його вимог, є найбільш виразним типом набуття економічної влади з метою її використання для отримання мікро- та макроекономічних переваг у взаєминах з контрагентами та органами публічної влади.

Завдання економічної і зокрема господарсько-правової політики держави в цьому контексті полягає у формуванні правового господарського порядку на засадах контролю, розподілу, балансування та гармонізації приватних економічних владних відносин у сфері господарювання з метою забезпечення економічного народовладдя.

Слід зазначити, що, ураховуючи різноманітні сегменти та форми існування центрів економічної влади в масштабі економічної системи суспільства, її необхідно класифікувати на такі типи:

- а) за колом суб'єктів – на одноособову та сукупну (консолідовану та стихійну);
- б) за типом економічного активу – на фінансову, ресурсну, виробничу, інфраструктурну, технологічну тощо;
- в) за характером інтересів, що переслідуються, – на приватну та публічну;
- г) за масштабом впливу – на мікро- та макроекономічну.

Приватну макроекономічну владу можна визначити як різновид суспільної економічної влади макроекономічного рівня функціонування економічної системи ринкового типу, що виявляє себе в процесі концентрації економічних активів у визначених законодавством організаційно-правових формах, коли господарська організація за рахунок створення ринкових переваг отримує можливість суттєво впливати на

економічну поведінку контрагентів, інших суб'єктів економічної системи, на стан макроекономічної рівноваги з метою реалізації власної стратегії розвитку, у тому числі і через конфлікт з іншими носіями економічної влади.

Сфера реалізації приватної макроекономічної влади може бути розподілена на групи: між суб'єктами господарювання; між суб'єктами господарювання та власниками активів, що залучаються до майнової основи господарювання; між суб'єктами господарювання та найманими працівниками; між суб'єктами господарювання та споживачами товарів та послуг. Макроекономічний рівень суспільно-економічних відносин за визначенням набуває публічно-правового характеру. Разом з тим зазначені відносини доцільно залишити у форматі приватної макроекономічної влади, виходячи з того, що її суб'єкти є безпосередніми учасниками процесів організації та здійснення господарської діяльності, виконуючи роль факторів та організаторів виробництва.

У свою чергу, державна макроекономічна влада полягає в імперативному порядку використання нею власних суверенних прав в економічній сфері, зокрема шляхом:

- встановлення нормативно-правового забезпечення відносин господарювання;
- здійснення державного регулювання відносин у сфері господарювання;
- встановлення порядку реалізації бюджетно-податкових відносин у сфері господарювання;
- встановлення порядку використання належних державі економічних активів;
- забезпечення діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки;
- встановлення відносин державно-приватного партнерства з недержавними суб'єктами господарювання.

Наведені типи економічної влади мають значне інструментальне значення, адже ця типологія дає можливість скласти специфічну картину топографії економічної влади в масштабі національної економічної системи. Кінець-кінцем, саме розподіл умовно загальної економічної влади між основними типами суб'єктів економічної системи визначає її макроекономічну збалансованість. Роль держави має коригуюче значення у цій проблемі в умовах економіки ринкового типу, навіть за надання їй надзвичайних регулятивних повноважень. І якщо в економічній системі створено дисбаланс на користь якогось одного типу економічної влади, то економічний розвиток країни відповідно буде спотвореним. У цьому сенсі сам механізм традиційних засобів державного макроекономічного регулювання, спрямований на підтримання зовнішньоторговельного, держбюджетного, курсових та інших балансів, є фактором другого порядку в проблемі забезпечення гармонійного та перспективного економічного розвитку країни.

Часткові поліпшення системи функціонування як господарського механізму, так і правового господарського порядку в цілому є обмежено ефективними, незважаючи на те, що саме сюди держава традиційно спрямовує власні реформаторські намагання. Об'єктом спрямованого втручання має стати вся економічна система суспільства, включаючи умови відтворення всіх її базових чинників, особливо на її перехідному пострадянському етапі, що відбувся і не завершився і водночас вимагає здійснення вже нової трансформації, викликані глобалізацією, інформаційно-комунікативною властивістю сучасних економічних процесів, технологічними імперативами конкурентної боротьби на глобальних ринках.

Розподіл економічної влади між суб'єктами економічних відносин є сутністю економічної політики держави, однією з її економічних функцій, що спрямована на забезпечення конституційного економічного порядку, економічної багатоманітності та конкурентності, економічного народовладдя та суверенітету держави. Контроль, розподіл та балансування економічної влади між основними її носіями в усіх найважливіших сегментах національної економічної системи мають здійснюватись державою шляхом створення механізму їх взаємодії в режимі стримувань та противаг.

Система розподілу економічної влади повинна ґрунтуватись, по-перше, на механізмах розподілу між політичною, економічною та інформаційною владами; по-друге, на механізмах розподілу економічної влади в межах самої економічної системи, а саме: а) між публічними та приватними макроекономічними владами; б) між приватними макроекономічними владами; в) між приватними макроекономічними владами самих господарських організацій, що набули ознак відповідної кваліфікації.

Режим стримувань та противаг між суб'єктами економічної влади може бути встановлений лише як наслідок створення відповідної моделі та механізму, по-перше, розподілу таких влад на окремі сегменти, шаблі тощо, по-друге, встановлення балансу між ними, що виключає руйнівне домінування будь-якої з них у масштабі системи.

Функціонування правового господарського порядку має ґрунтуватись на глибокому суспільному консенсусі щодо основних елементів соціальної організації економічного життя. У цьому контексті здається необхідним досягнення суспільно-політичної згоди щодо основних положень Загальнонаціональної концепції економічного розвитку України між консолідованими інтересами основних груп суб'єктів економічної системи з приводу:

- структури розподілу власності на основні економічні активи;
- ролі і місця державного сектору в національній економіці;
- ролі і місця малого і середнього підприємництва;
- ролі і місця господарських організацій транснаціонального рівня;
- ролі і місця іноземних інвестицій у національній економіці;
- ролі і місця інноваційної та екологічної складових в економічному розвитку;
- характеру і функцій державного регулювання економічних відносин;
- гарантій та сфери реалізації свободи підприємницької діяльності;
- забезпечення споживчих прав громадян;
- забезпечення трудових прав громадян.

Ґрунтуючись на положеннях конституційного економічного порядку, Загальнонаціональна концепція економічного розвитку як суспільно-політичний документ цивілізаційного вибору має стати джерелом формування економічної та господарсько-правової політики держави.

Слід, однак, зазначити, що будь-яка топографія розподілу економічної влади має бути збалансованою та скерованою на забезпечення економічного народовладдя. Економічне народовладдя може бути визначене як правова цінність, принцип та мета господарсько-правового регулювання, сутність правового господарського порядку та гарантія народного суверенітету, що забезпечується шляхом закріплення та реалізації Українським народом, його територіальними громадами та громадянами особисто або спільно комплексу економічних прав у сфері господарювання, що їх достатньо

для здійснення вирішального впливу на зміст відносин виробництва, обміну, розподілу та споживання, на баланс розподілу економічної влади в національній економічній системі, з тим щоб забезпечити її головне суспільне призначення – стати матеріально-технічною базою збереження, життєздатності та розвитку всього українського суспільства. Економічне народовладдя забезпечується також і функціонуванням механізмів політичного народовладдя, зокрема, у частині визначення змісту та спрямування економічної політики держави.

Забезпечення економічного народовладдя в цьому сенсі передбачає наявність у громадян України, Українського народу сукупного «контролюючого пакету» в усіх видах економічної влади. Починаючи від ринкової влади, що мають організовані споживачі товарів та послуг, ринкової влади власників природних ресурсів, ринкової влади, що мають консолідовані у профспілкові організації працівники, ринкової влади інвестиційного потенціалу заощаджень громадян, ринкової влади сукупного володіння реальними активами, корпоративними правами щодо суб'єктів господарювання, а також від інших форм реалізації економічних прав.

Економічне народовладдя має отримати цілісний правовий механізм діагностування та прогнозування його стану та властивостей. У цьому сенсі мають бути розроблені відповідні правові механізми по кожному блоку економічних прав Українського народу, територіальних громад та особисто кожного громадянина України. Відповідно суспільно-політична діагностика має проводитися за спеціально розробленим правовими та економічними індикаторами по кожному з блоків економічних прав, з яких сукупно і складається характеристика національного економічного народовладдя.

## **ЛІТЕРАТУРА**

1. Желтов, В. В. Теория власти [Текст] / В. В. Желтов. – М. : Флинта : МПСИ, 2008.
2. Халипов, В. Ф. Кратология – наука о власти: концепция [Текст] / В. Ф. Халипов. – М. : Экономика, 2002. – 367 с.
3. Шамхалов, Ф. И. Государство и экономика (власть и бизнес) [Текст] / Ф. И. Шамхалов ; отд. экономики РАН ; науч.-ред. совет изд-ва «Экономика», 1999. – 414 с.

**Д. В. Задыхайло**

### **ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ВЛАСТЬ И ЭКОНОМИЧЕСКОЕ НАРОДОВЛАСТИЕ: ПРОБЛЕМА ПРАВОВОЙ РЕГЛАМЕНТАЦИИ**

*В статье предпринята попытка научного определения проблемы экономической власти как реального феномена функционирования экономических отношений. Экономическая власть и экономическое народовластие не являются объектами правовой регламентации, однако, учитывая их огромную роль в функционировании современной экономической системы, они должны стать таковыми. В статье рассмотрены вопросы классификации типов экономической власти и делается акцент на необходимости создания правовых механизмов ее распределения и сбалансирования.*

**Ключевые слова:** *экономическая власть, типы экономической власти, концентрация экономической власти, правовой хозяйственный порядок, хозяйственно-правовая политика, экономическое народовластие.*

D. Zadykhailo

## ECONOMIC POWER AND ECONOMIC DEMOCRACY: THE PROBLEM OF LEGAL REGULATION

*It seems the economic power as economic relations operating phenomenon, which is the basic type of public authority, appear and implement in relationships between its subjects within economic system. They are inherent in determined effect on contractors economic behavior, which is particular for nature, content and power, on operating order of economic institutes with the purpose of appropriate advantages using for own interests providing.*

*It needs to mention, that various segments and forms of economic power centers existing in the scale of economic society system, it needs to divide on such types:*

- 1. for the range of subjects – solitary and cumulative (consolidated and spontaneous);*
- 2. for type of economic assets – financial, reserve, manufacturing, infrastructural, technological etc.;*
- 3. for the nature of pursued interests – private and public;*
- 4. for scale of influence – microeconomic and macroeconomic.*

*Private macroeconomic power can be determined as public economic power variety of macroeconomic level operating in market type economic system. It is detected in the process of economic assets concentration in organizational legal forms, which are determined with legislation. At this time economic organization has possibility to influence essentially on contractors economic behavior thanks to market advantages creating, other economic system subjects, on macroeconomic balance condition with the aim of its development strategy realization, using the conflict among other economic power carriers.*

*The assignment of economic power among economic relationship subjects is the essence of economic state policy. It's one of its economic functions directing on constitutional economic order providing, economic multiplicity and competition, economic democracy and sovereignty of state. The control, assignment and economic power balancing among the main carriers can be realized by the state in the most important segments of national economic system by means of interaction mechanism in suppression-counterbalance regime creating.*

*Some topography of economic power assignment can be directed and balanced for economic democracy providing. Economic democracy can be determined as legal values, principle and object of economic regulation, economic order essence and warranty of national sovereignty.*

**Key words:** *economic power, types of economic power, concentration of economic power, legal economic order, economic state policy, economic democracy.*